

Dambisa Moyo: Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is Another Way for Africa.

1st ed. London: Penguin Books, 2009, 188 stran, ISBN 978-1-846-14006-8.

„Moyová je pro diskusi o rozvojové pomoci to samé jako Ayaan Hirsi Ali pro diskusi o islámu.“

Paul Collier, 2009

Ekonomka zambijského původu Dambisa Moyová přispěla svou kontroverzní knihou *Dead Aid* k diskusi o dopadech rozvojové pomoci se vskutku nebyvalou razancí. Absolventka Harvardovy a Oxfordské univerzity, poradkyně Světové banky a analytička investiční banky Goldman Sachs totiž navrhuje zastavení rozvojové pomoci během pěti až deseti let (Moyo 2009: 76). Pomocí jsou zamýšlené finanční transfery: dary nebo půjčky s nízkým úrokem sjednané mezi vládami rozvinutých a rozvojových zemí anebo mezi mezinárodními organizacemi a vládami rozvojových zemí. Moyová se nevyjadřuje k pomoci poskytované neziskovými organizacemi a charitami. Taktéž není proti poskytování krátkodobé humanitární pomoci v případě náhlých katastrof.

Kritika pomoci a navržená řešení, která Moyová nabízí, vycházejí ze snahy zlepšit vyhlídky její země původu i celého afrického kontinentu. Moyová je přesvědčena o tom, že rozvojová pomoc má negativní vliv na morálku občanů rozvojových zemí a především na jejich lídry. Pomoc podporuje korupci, zbavuje vlády odpovědnosti za poskytování veřejných statků (zejména za vzdělání, zdravotní péči, bezpečnost) a umožňuje zprostředkování veřejných služeb, jež má poskytovat stát. Příjem do státní kasy z pomoci nahrazuje příjmy z daní, což oslabuje vztah mezi státem a občany. Lídři jsou tak méně odpovědní za rozvoj prostředí, v němž by mělo vzkvétat podnikání, protože funkční trh *de facto* nepotřebují k zajištění vládních příjmů.

Název *Dead Aid* odráží autorčiny pohnutky k napsání knihy. Moyová totiž odmítá „kulturu soucitu“ tvořenou celebritami, které uspořádaly sérii koncertů Live Aid.¹ Autorka je pohoršena hvězdami showbyznysu, které navrhují řešení založená na emocích, a nikoli na faktech.² Moyová k tomu dodává: „Američané by jistě nebyli spokojeni, pokud by Obama žádal o radu k řešení ekonomické krize mezinárodní hudební hvězdu Emy Amy Winehouse.“³ Proč tedy „v současné době dominuje diskusi [o rozvojové pomoci – poznámka autorky] Bono Vox, Angelina Jolie, Madonna a další ‚ekonomičtí experti‘?“⁴ Afrika nepotřebuje pomoc postavenou na lítosti, ale ekonomický růst aktivně podporovaný politickými kroky lídrů afrických států (Moyo 2009: 27). Podle Moyové je třeba hnát k odpovědnosti právě politiky rozvojových zemí, kterým vyhovuje, že přes záři reflektorů dopadající na ramena „zasloužilých“ celebrit není vidět na jejich nečinnost a zkorumpovanost.

Dambisa Moyová ve své knize navazuje na práci ekonomů Arthura Lewise a Walta Rostowa. Věří, že rozvojové země potřebují kapitál, který je třeba získat – jak autorka podotýká – „zaslouženě“, tedy skrze příjmy z dluhopisů, z přímých zahraničních investic, z obchodu, z remitencí a z mikrokreditů (Moyo 2009: 73n). Moyová tvrdí, že tržní mechanismy jsou schopny sehrát klíčovou roli v překonání negativního vlivu kolonialismu (srov. Mamdami 2001; Chatterjee 2004) a postkoloniální éry (srov. Bates 2008), potlačí nepříznivé geografické a klimatické podmínky (srov. Sachs – Mellinger – Gallup 2001) alepší kvalitu vlády (srov. Acemoglu – Johnson – Robinson 2001). Moyová se inspirovala prací Petera Bauera, ekonomu London School of Economics (LSE), který stejně jako ona vyzdvihuje negativní dopad nekonečného přílivu „rozvojových“ peněz.⁵ Tímto přístupem stojí na druhé straně širokého názorového spektra týkajícího se rozvojové pomoci. Do diskuse v současné době aktivně zasahují zejména Jeffrey Sachs, William

Easterly a Paul Collier, kteří mají odlišné názory: Věří, že pomoc je potřebná a její nefunkčnost nebo nedostatečný přínos je dán jejím malým objemem nebo špatným nastavením rozvojových projektů.

Dambisa Moyová rozdělila knihu *Dead Aid* do dvou částí. První z nich může být s trochou nadsázky označena za část deskriptivní, druhá za část preskriptivní. Úvodní kapitola mapuje historii rozvojové pomoci a její dopad. Moyová popisuje situaci v Africe, korupci, nemoci, nízkou úroveň příjmů. Poukazuje na již zmíněný fakt, že pomoc tvoří část rozpočtu rozvojových zemí, což samo o sobě zamezuje vlastnímu rozvoji daných států (Moyo 2009: 8). Tyto peníze nahrazují totiž domácí příjmy, a protože jejich užití není kontrolováno občany se stejnou pečlivostí jako daně, vede to k jejich zneužívání elitami. Tento stav je přitom vyústěním šedesátileté historie poskytování pomoci. Nejen Moyová, ale též další teoretici rozvojové pomoci považují za zrod „rozvojového průmyslu“ ustanovení mezinárodního finančního a monetárního systému v roce 1944 (Moyo, 2009: 15n; srovnej Escobar 1995). V 50. letech minulého století byla pomoc používána jako nástroj k získání „srdcí a myslí“ obyvatel bývalých kolonií (Moyo 2009: 14).

Rozvojová pomoc 60. let byla pak charakterizována snahou o rozvoj ekonomik prostřednictvím industrializace. V 70. letech byla díky levným půjčkám zahájena éra masivních úvěrů, které měly umožnit rozvoj infrastruktury (Moyo 2009: 16). Na počátku 80. let začala úvěrová krize, kdy rozvojové státy shledaly nemožné splácet půjčky, které si v 70. letech vzaly (Moyo 2009: 16). V té době byla tedy pro rozvojovou pomoc klíčová stabilizace států, která by vedla ke zvýšení schopnosti splácet úvěry. Mezinárodní měnový fond nabídl restrukturalizaci dluhů a vybízel vlády k restrukturalizaci ekonomiky, vedené centrálním plánem, jehož cílem byla liberalizace trhu a zavedení tržní ekonomiky (Moyo 2009: 19). Během celého období studené války byla pomoc poskytována zemím bez ohledu na míru korupce či demokracie. Pro 90. léta byla pak naopak typická snaha o rozvoj demokracie a institucí rozvojových zemí. V současné době je podle Moyové hlavní motivací pro poskytování pomoci soucit.

At' byly motivy pomoci v minulosti jakékoli, v jejím rámci byl na národní účty rozvojových zemí převeden jeden bilion dolarů a pozitivní dopad byl podle Moyové mizivý. Poskytování pomoci mělo naopak podle jejího názoru řadu negativních důsledků. Za prvé pomoc utlumila ekonomický růst. Kvůli přímé rozpočtové pomoci se šíří korupce, problémy s ní spojené pak vedou schopnější či talentovanější občany k opuštění země (Moyo 2009: 49). Je otázka, proč je pomoc stále poskytována tam, kde vede k další korupci. Moyová nabízí několik vysvětlení. Rozvojové agentury zaměstnávají přes půl milionu osob, jež mají zájem o zachování „rozvojového průmyslu“, a tudíž před korupcí přivírají oči. Dále agentury poskytují peníze zkorumpovaným vládám, aby zamezily poškození řadových obyvatel zkorumpovaných států. A konečně, půjčky jsou dávány proto, aby státy mohly splácet své dluhy (Moyo 2009: 55). Jakákoli podmíněnost poskytování pomoci existuje tedy jen na papíře. Ve skutečnosti však nikdo není motivován kontrolovat, kdo a jak nakládá s příjmy z rozvojové pomoci.

Za druhé kromě ekonomických dopadů oslabuje pomoc i občanskou společnost a vede k destabilizaci států. Občané rozvojových států nemají šanci efektivně nutit vlastní vlády k odpovědnému chování, protože nedisponují mocí, kterou by získali, pokud by vláda používala jejich peníze odvedené prostřednictvím daní. Moyová zastává názor, že pomoc vede k větší nestabilitě, protože podíl na vládě se díky zahraniční pomoci stává ještě atraktivnější (Moyo 2009: 59).

Za třetí Moyová tvrdí, že pomoc podrývá ekonomický růst. Masivní příliv pomoci vede k poklesu domácích úspor, podporuje spotřebu, vede k inflaci a oslabuje export.⁶ Pomoc jako stálá součást příjmu do rozpočtu snižuje motivaci vlády diverzifikovat ekonomiku a inovovat (Moyo 2009: 66).

Zmíněné negativní dopady chce autorka zmírnit – své řešení předkládá ve druhé části knihy (Moyo 2009: 73). Rozhodující roli přitom musejí sehrát vlády, jejichž cílem se má

stát úplné odstranění podílu pomoci z jejich rozpočtu. Moyová nabízí několik nástrojů, které mohou příjmy z pomoci nahradit. Prvním z nich jsou dluhopisy. Tak jako Ghana v roce 2007 mají rozvojové státy vypsat dluhopisy s fixním úrokem (Moyo 2009: 77). Dále by se měly africké státy zaměřit na přilákání přímých zahraničních investic. Hlavním partnerem afrických vlád by se měla stát Čína a Indie (Moyo 2009: 99). Podle Moyové je třeba, aby země využily přímé zahraniční investice na výstavbu infrastruktury, vytváření pracovních míst, transfer technologií, vytvoření kapitálových trhů a zlepšení manažerských schopností populace. Třetím nástrojem je obchod, a to jak v rámci Afriky, tak mezi africkými státy a Čínou či Indií (Moyo 2009: 123). Je třeba zvýšit objem lokální produkce, a nikoli poskytovat skrze pomoc zboží, které devastuje domácí trhy. Posledním navrženým nástrojem je využití remitencí a mikrokreditů. V současné době žije mimo Afriku 33 milionů Afričanů; pět procent celkové populace kontinentu tak zajišťuje příliv remitencí, jež mohou být využity k dalšímu rozvoji (Moyo 2009: 133). Moyová poukazuje i na nutnost využití mikrokreditového schématu Grameen Bank, který přispěl k pozvednutí životní úrovně milionů obyvatel (Moyo 2009: 126).

Své názory Moyová dokumentuje na příkladu Botswany a Jihoafrické republiky, které jsou podle ní důkazem, že pomoc není součástí rozvoje. Tvrdí, že pokud bude zastavena pomoc, klesne korupce, vzroste podnikavost a Afrika nastartuje svůj ekonomický růst (Moyo 2009: 145). Jarmila Lomozová z Arcidiecézní charity Praha k tomu dodává: „... víme, že levné peníze trvalou změnu nepřinesou. Nutné je zapojit místní komunity do plánování, realizace i vyhodnocení programů, vyžadovat jejich aktivitu a participaci.“⁷

Dambisa Moyová zdůrazňuje, že je třeba, aby vznikl tlak veřejnosti rozvojových i rozvinutých zemí – občané musejí požadovat zastavení pomoci zkorumpovaným lídrům. Moyová věří, že implementace tohoto řešení je „*drsně jednoduchá*“ (Moyo 2009: 148). Její přístup je osvěžujícím holistickým náhledem, protože většina rozvojové pomoci je hodnocená „jen“ na základě analýz krátkodobých výsledků projektů, zatímco Moyová se soustřeďuje na rozbor dlouhodobého dopadu poskytování pomoci. Kniha Dambisy Moyové sice zásadně podpořila pozici kritických proudů, ovšem přirozeně vyvolala ohlas také na druhé straně názorového spektra. Kritika jejího přístupu se týká jak myšlenkového základu knihy, tak užití metodologie.

Z pohledu kritiky obsahu je možné konstatovat následující. Tržní mechanismy, které Moyová preferuje, jsou jistě nezbytnou součástí rozvoje. Ovšem jejich dopad není tak jednoznačný, jak Moyová předestírá. Za prvé, Moyová vyzdvihuje pozitivní vliv dluhopisů. Nicméně – jak podotýká Kate Meagherová z London School of Economics – je zřejmé, že ne všechny státy si tak jako Ghana, jež disponuje bohatými ropnými zásobami, mohou dovolit vypsání dluhopisů.⁸ Za druhé, Moyová je přesvědčena o pozitivním dopadu přímých zahraničních investic na rozvoj infrastruktury. Jak dokazuje studie Sanjayi Lalla, nadnárodní společnosti investují do rozvoje infrastruktury pouze v oblastech svého působení (Lall 2005), což nemusí odpovídat potřebám obyvatel. Taktéž snaha o přilákání firem vede k tzv. *race to the bottom*, tedy ke snižování pracovních standardů. Dochází přitom k nerovnoměrnému rozvoji regionů a ke zneužívání málo kvalifikované pracovní síly. Jak ukazuje Deborah Bräutigamová, čínské firmy zaměstnávají kvalifikovanou pracovní sílu z Číny, a nikoli místní občany (Bräutigam 2008).

Konečně, Moyová věří v liberalizaci a v tržní mechanismy, avšak nevysvětluje, proč by měl tento „recept“ na snížení chudoby, který selhal v 80. letech minulého století, fungovat o tři desetky let později. V knize chybí zdůvodnění, proč by měl být trh automaticky dobrý pro chudé. Studie autorů Davida Dollara a Aarta Kraayho dokazuje, že ekonomický růst vede k disproporčnímu rozdělení bohatství (Dollar – Kraay 2002). Jak dokazuje řada autorů, mezi nimiž též ekonom LSE Robert Wade či bývalý vedoucí ekonom Světové banky Joseph Stiglitz, není zcela jednoznačně prokázáno, že liberalizace nevede ke snižování chudoby (Wade 2004; Stiglitz – Charlton 2006).

Dalším nástrojem, který Moyová navrhuje, je využití remitencí. Ani jejich vliv na rozvoj zemí však není zcela jednoznačný. Studie zkoumající vlivy masové migrace na pravděpodobnost konfliktu naznačují, že závislost obyvatel na remitencích může – jako v případě Srí Lanky – společnost destabilizovat. Masová migrace srílanských žen za prací do Perského zálivu vedla k narušení sociálních rolí a k frustraci mužů-živitelů. Benedikt Korf a Hartmut Fünfgeld poznamenávají, že migrace tak přispěla k ochotě mužů participovat na konfliktu a poskytla jim nutné finanční zázemí (Korf – Fünfgeld 2006). V neposlední řadě Moyová navrhuje využití mikrokreditů. Avšak jejich použitelnost pro rozvoj infrastruktury – jak dále poznamenává Kate Meagherová – je z důvodu jejich omezeného objemu rovněž minimální.

Kromě obsahu je předmětem kritiky také autorčina metodologie. Ačkoli je cílem Moyové – jak sama podotýká – postavit argumentaci proti poskytování pomoci na základě faktů, metodologická hloubka její argumentaci jednoznačně chybí, jak ukazují následující příklady:

Za prvé Moyová buď dospívá k vlastním závěrům, aniž by vysvětlila metodu, kterou k nim dospěla, anebo selektivně přejímá závěry svých kolegů, aniž by zhodnotila jejich relevantnost. Například v úvodní části své práce, kde popisuje vztah mezi pomocí a jejími následky, uvádí kauzální vazbu mezi objemem pomoci a pravděpodobností výskytu války. U takto závažného závěru by bylo jistě vhodné popsat metodu, jež vedla k jeho přijetí. Ve druhé části práce přejímá výzkumné závěry Bauera (1995), Clemense (2004), Reichela (1995), Boonea (1996), které se váží ke korelaci mezi poskytovanou pomocí a minimálním ekonomickým růstem (Moyo 2009: 46). Moyová ovšem již nevysvětluje relevantnost či kredibilitu užitých výzkumů.

Za druhé Moyová posuzuje Afriku jako jediný celek – zobečňuje problémy, odhlíží od širšího kontextu a vytváří univerzální řešení. To je o to paradoxnější v situaci, kdy sama autorka kritizuje pomoc, která je vytvářena „podle šablony“.

Za třetí Moyová v rámci celé knihy používá pouze jeden vágně specifikovaný příklad, který dokazuje správnost jejích argumentů – poukazuje na devastaci „afrických výrobců moskytiér“ vlivem volné distribuce sítí. Omezený výběr příkladů i rozhovorů by byl pochopitelný, pokud by se týkaly omezeného území, avšak Moyová navrhuje jejich aplikaci v rámci celého afrického kontinentu.

Pokud tedy kritiku shrnu, Moyová se nedokázala vyvarovat přehnané důvěry v trh a příliš velké generalizace (Collier 2009). Nicméně i přesto je přínos knihy *Dead Aid* pozitivní, protože oživuje diskusi o rozvojové pomoci a poskytuje velmi kvalitní přehled její historie. Kniha *Dead Aid* je směřována k občanům a k politikům jak z rozvojových, tak z rozvinutých zemí. Kniha je pro svou jasnou argumentační linii a řadu poutavých rozhovorů bezesporu přístupná širokému okruhu čtenářů. V českém prostředí je vydávání prací věnujících se problematice rozvojové pomoci stále spíše ojedinělým jevem, a proto je připravované vydání českého překladu knihy *Dead Aid* bezesporu zajímavým počinem.

Iva Petříčková

¹ Umělci i po ukončení koncertního turné Live Aid ovlivňovali jednání o rozvojové pomoci. Bono Vox působil jako poradce Britské komise pro Afriku a dodnes se setkává s předními politiky (s Tonym Blairem, s Georgem Bushem, s Billem Clintonem), s mecenáši (s Davidem Rockefellerem) či s předními ekonomy (s Jeffreyem Sachsem) (Gregory, 2001).

² Diskuse s Dambisou Moyovou, Bloomberg, 26. 3. 2009.

³ Diskuse Dambisy Moyové s Williamem Easterlym v rámci panelu Templeton Foundation, New York University, New York City, 26. 3. 2009.

⁴ Tamtéž.

⁵ Diskuse s Dambisou Moyovou v rámci Oxfordského literárního festivalu, Oxford, 17. 4. 2009.

⁶ Diskuse s Dambisou Moyovou, Sky News.com, 6. 2. 2009.

⁷ Jarmila Lomozová působí jako ředitelka programu Adopce na dálku. Citováno z nepublikovaného textu, e-mailová komunikace z 20. 8. 2010.

⁸ *Development: Theory, History and Policy*. London: LSE Podcasts, 2010.

Literatura

- Acemoglu, Daron – Johnson, Simon – Robinson, James A. (2001): The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, Vol. 91, No. 5, s. 1369–1401.
- Bräutigam, Deborah (2008): “Flying Geese” or “Hidden Dragon”? Chinese Business and African Industrial Development. In: Alden, Chris – Large, Daniel – Soares de Oliveira, Ricardo (eds.): *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace*. London: Hurst and Company, s. 51–68.
- Collier, Paul (2009): Time to Turn off the Aid Tap? *The Independent*, 30. 1. 2009.
- Dollar, David – Kraay, Aart (2002): Growth is Good for the Poor. *Journal of Economic Growth*, Vol. 7, No. 3, s. 195–225.
- Escobar, Arturo (1995): *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Gregory, David L. (2001): From Pope John Paul II to Bono/U2: International Debt Relief Initiatives in the Name of Love. *International Law Journal*, Vol. 19, s. 257–273.
- Chatterjee, Partha (2004): *The Politics of the Governed: The Politics of the Governed*. New York: Columbia University Press.
- Korf, Benedikt – Fünfgel, Hartmut (2006): War and the Commons: Assessing the Changing Politics of Violence, Access and Entitlements in Sri Lanka. *Geoforum*, Vol. 37, No. 3, s. 391–403.
- Lall, Sanjaya (2005): FDI, AGOA and Manufactured Exports by a Landlocked, Least Developed African Economy: Lesotho. *Journal of Development Studies*, Vol. 41, No. 6.
- Mamdani, Mahmood (2001): Beyond Settler and Native as Political Identities: Overcoming the Political Legacy of Colonialism. *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 43, No. 4, s. 651–664.
- Sachs, Jeffrey D. – Mellinger, Andrew D. – Gallup, John L. (2001): The Geography of Poverty and Wealth. *Scientific American*, March 2001, s. 70–76.
- Stiglitz, Joseph E. – Charlton, Andrew (2006): Fair Trade for All. *World Ark*, March/April 2006.
- Wade, Robert Hunter (2004): Is Globalization Reducing Poverty and Inequality? *World Development*, Vol. 32, No. 4, s. 567–589.